

Prilozi drugog dijela zbornika bave se problemom suživota. Bertalan Andrásfalvy promišlja o suživotu zajednica istočne i središnje Europe, te o problemu jezika. U eseju *Odnosi među ljudima u Karpatskoj kotlini* Gyula Viga govori o suživotu različitih zajednica, njihovim odnosima i isprepletenostima njihovih kultura. Promatra današnje stanje, tradicijske elemente, te promjene do kojih je došlo u Karpatskoj kotlini. Zaiga Sneibe nas u prilogu *Etnografski podaci latvijske zajednice iz sjeverozapadne Litve* upoznaje s problemom identiteta male latvijske zajednice koja živi na sjeverozapadu Litve. Naime, političkim promjenama granica godine 1921. ta je latvijska zajednica pripala dotad susjednoj Litvi kao njezin sastavni dio. Beatrise Reidzane pak razmatra promjene u narodnoj poeziji male etničke zajednice ugrofinskoga podrijetla koju čini dvjestotinjak ljudi nastanjenih na sjeverozapadu Latvije. U tekstu *Transilvanija kao primjer europske multietničnosti* László Diószegi nas upoznaje s Transilvanijom, koju često nazivaju i Švicarskom istočne Europe te opisuje plesove dviju dominantnih etničkih zajednica, Mađara i Rumunja. Razmatra problem Nijemaca kao treće zajednice, čiji je kulturni i etnički identitet u nestajanju, što smatra tragedijom ne samo za Nijemce već i za cijelu Europu. Imre Gráfik u svom eseju *Suživot multikulturalnih zajednica* na primjeru sela Velika Pisanica u Hrvatskoj, čiji su stanovnici uglavnom Hrvati, Mađari i Nijemci, grafički, pomoću tzv. modela *sprinning rose*, prikazuje složenu strukturu međusobnih odnosa. U tekstu *Njemačko-mađarski suživot tijekom prve polovice 20. st.* József Liszka promatra život Nijemaca, Mađara i Slovaka u jugozapadnoj Slovačkoj te zaključuje da je tu riječ o najvišoj razini međusobne tolerancije. Naime, etničke zajednice žive zajedno potpuno izmiješane. Ne postoje sela, pa niti blokovi kuća u kojima je dominantna jedna etnička skupina, uglavnom svi stanovnici toga područje govore sva tri jezika. Endre Túros opisuje stoljetno natjecanje i suparništvo između dvaju sela u Mađarskoj, koje se temelji na sukobu interesa. U završnom nas eseju ovoga zbornika pod naslovom *Živučje tradicije u mađarskom muzeju na otvorenom* Miklós Cseri upoznaje s radom muzeja na otvorenom, drugim etnografskim muzejem po veličini u Mađarskoj. Predstavlja nam nove projekte i dileme s kojima se susreću.

U prilogu zbornika je objavljen uvodni govor Norika Aikawa s otvorenja konferencije te uvodni govor Leventea Magyara s otvorenja festivala. Slijede programi konferencije i festivala te popis svih sudionika.

Zbornik je zanimljiv i vrijedan prilog u proučavanju međuetničkih odnosa i identiteta.

Iva NIEMČIĆ

Zbirka od devet eseja o "izazovima pripadanja u dijasporama i egzilu" na različite načine te s različitih mjesta govori o sve očitijem svjetskom fenomenu eksteritorijalizacije, pa i posvećeno de-teritorijalizacije etničkoga i nacionalnog identiteta. No da ovo ne bude samo još jedna deklaracija o "fluidno-procesualnom" karakteru tog pojma koji kontroveržno dominira današnjom intelektualnom i znanstvenom scenom, a, bogami, još kontroverznije i današnjom realnošću svijeta, pobrinula se upravo ta, smišljeno izabrana, "izvanznanstvena", tvrda i bolna pozadina državnih, režimskih, ideoloških i nasilnih "fikcija identiteta" zbog koje je više nemoguće o *nomadizmu* propovijedati kao o spasonosnom, a pritom posve ugodnom, osobnom izboru po mjeri mislilačkih i drugih elita. Možda se, naime, toga identiteta, ma što on bio, doista lako lišiti u situacijama kad "ne pravimo pitanje" od toga hoćemo li predavati na nizozemskom ili njemačkom (pa čak i poljskom) sveučilištu, ali ga se, uza svu želju,

Beyond Integration, Challenges of belonging in diaspora and exile, ed. Maja Povrzanović Frykman, Nordic Academic Press, Lund 2001., 224 str.

nemoguće riješiti u zatvorima, mučionicama i koncentracijskim kampovima kao, za neke, životno prevladavajućim *lokacijama kulture*. Vjerujem, stoga, kako za ovaj izbor tekstova nije nevažna činjenica da je urednica i koautorica knjige, pišući za vrijeme i o ratu u Hrvatskoj te danas o hrvatskoj "dijaspori" u Švedskoj, i sama prošla "dril" prijateljskoga uvjeravanja s blaziranih akademskih pozicija o tomu kako je za one bez *kruha* civiliziranog, demokratskog i mirnog života najbolje da posegnu za kolačima "nomadizma" i posthipijevskog bezidentiteta.

No knjiga se pokušava odmaknuti i od novopostuliranog "crnovalnog" položaja društvenih znanosti, gdje pak prijeti neriješeno postkolonijalno pitanje zastupanja (tuđih patnji u vlastitom tekstu), egzotizacija i (re)teritorijalizacija ljudske tragedije, te "pregusti" opis vlastitoga izleta u svijet siromašnih, proganjanih i poniženih, koji je tako začuđujuće povezan sa znanstvenom "imaginacijom identiteta". Urednica u uvodu stoga naglašava da upravo "multikulturalno stanje" zapadne Europe nalaže raskid sa stereotipima useljenika i *drugih Drugih* kao "neškolovanih izbjeglica koji iskorištavaju novac poreznika", ali i one "dijaspori" koja "plačući za domom grca u nacionalističkoj retorici" (7). Kuriozum je, dapače, suvremenih dijaspore da im se trag više ne vuče iz mitskih ili neostvarenih povijesti zamišljenih sidrišnih mjesta. Kada danas govorimo o transnacionalnim identitetima, onda ujedno moramo govoriti i o *realitetima* mrežnih komunikacija, o "hiper-identitetima" sinkrono ispresijecanih tragova nekadašnjih, stvarnih ili zamišljenih, kulturnih i tradicijskih obrazaca, no ujedno o onoj bezdomnosti koja je tako doslovna i nesimbolička da jedan antropolog gotovo da i ne zna što bi s tom "građom". To je suvremeni izazov kulturne antropologije, možda i veći i bolniji od tzv. "jezičnog momenta", jer ga, naime, problemski uključuje a da ga istinski ne razriješava. Stoga bih se složila s onima koji ne misle jednostavno da smo se "konačno riješili" zamornih tekstualnih analiza, budući da nezaustavljivo nadire novi — eksplozivniji, tjelesniji i bolniji — sadržaj iskustava suvremenog svijeta. "Između otjelotvorenja i imaginacije" kulturalnog iskustva pokušavaju stasati antropolozi nove generacije, transnacionalna i transdisciplinarna bića koja se, za promjenu od restriktivnog kraja prošlog stoljeća, služe "svim sredstvima" reprezentacije, uvjeravanja i apeliranja. Ova je knjiga daleko odmakla na tome putu, ali to nisu i sva mjesta gdje će se čitati. Masooma Rahim, koja se osjeća i predstavlja kao ugandsko-azijiska muslimanska Švedanka, još je uvijek, naime, dovoljno egzotična za mjesta na kojima je bolje imati "što manje identiteta" da bi time osigurala svoje *pravo na tekst*, čak i u zamišljenom transnacionalnom kontekstu znanstvene zajednice. Ista ona, pak, u svome neposrednom susjedstvu sve je drugo do li *objekt identitetnih analiza* jer "unutar i izvan svoje obitelji, etničke i religijske mreže", kako ističe urednica u Uvodu, ona jednostavno poseže za "nestandardiziranim prelascima kategorijalnih granica", prakticirajući "impersonalni multikulturalizam". Sintagmu možemo shvatiti kao još jedan pokušaj znanstvenoterminološkoga svladavanja onoga "fenomena" koji je najjednostavnije opisati kao normalan, relativno sretan, svakodnevn život u društvima bez "viška nasilja". Jer, istodobno, nikakav brikolažni obrazac samoidentifikacije nije pomogao Ahmedu da realizira svoju "uspješnu priču" o prelasku stvarnih i zamišljenih granica kategorija. Antropologinja Eva Norstrom osjećala je "znatiželju, poštovanje, čak i strah" prilazeći tom čovjeku koji se "susreo s čistim zlom", ali mu nemogućnost povratka u svoju zemlju, kao ni "minuli rad" zatvorskoga mučenja, ne omogućuju i administrativno jamstvo švedskoga azila. Ahmed se ne može ni vratiti niti ostati, čak mu, usprkos pokušaju samoubojstva, ne uspijeva ni prikriti put u "hiper-realitet" vlastita identiteta.

Knjiga se, nakon Uvoda urednice, niže u odlomcima "Između utjelovljenja i zamišljanja: Nametnuti i dogovoreni identiteti" (Eva Norstrom, "Vidjeti drugoga", Charles Westin, "Pristupi izučavanju progonstva i traume", Gunnar Alskamr, "Masooma —

ugandsko-azijska Švedanka muslimanka", Magnus Berg, "Posredovani orijentalizam i svakodnevni orijentalizam"), "Izvan integracije: Transnacionalne veze" (Mehmet Umit Necef, "Odmetnici i daljinski upravljani. Turska rasprava o nacionalnom ujedinjenju turskih iseljenika u Njemačkoj", Jonathan Schwartz, "Dijaspore niskog profila: Makedonske etničke zajednice u Kopenhagenu", Maja Povrzanović Frykman, "Konstrukcija identiteta u egzilu i progonstvu. Hrvati u Švedskoj 1990-ih", Paul Stubbs, "Zamišljanje Hrvatske — ispitivanje računalno posredovanih dijasporskih javnih prostora"). Sve nam je priloge ovdje nemoguće pojedinačno prikazati. Zato se, čitatelju, sam prihvatiti ove snažne i dobre knjige o *surfanju* vlastitim životima.

Ines PRICA

Knjiga dokumenata o radnom logoru Valpovo — jednom u nizu srodnih što su ih komunističke vlasti utemeljile kao oblik organiziranog zajedničkog kažnjavanja njemačke narodnosne zajednice u Jugoslaviji — dio je kontinuiranog stručnog i znanstvenog rada povjesničara Vladimira Geigera posvećenog istraživanju sudbine ove zajednice u dvadesetom stoljeću. Ona se, s jedne strane, upisuje u tradiciju rekonstruiranja, prikupljanja i objelodanjanja teško dostupne i raspršene arhivske građe (koja zauzima prvih 370 stranica knjige), a, s druge se strane, pridružuje suvremenim interdisciplinarnim istraživanjima metodama *oral history*, što znači prikupljanja osobnih sjećanja svjedoka povijesti (posljednjih 70 stranica knjige). Kad je riječ o projektima masovnog prikupljanja iskaza preživjelih svjedoka holokausta i preživjelih interniraca staljinističkih radnih logora (varijante kojih nalazimo u svim zemljama bivšeg istočnog bloka), povjesničari, psiholozi, antropolozi i filozofi smatraju individualne iskaze o načinima "besprizornog" iskušavanja granica čovječnosti i granica ljudske izdržljivosti neprocjenjivim izvorom općih spoznaja o ulozi traumatičnih iskustava u oblikovanju i jačanju kolektivnog identiteta zajednice, već uvjetom za razumijevanje uvjeta opstanka čovječanstva uopće.

I dok je ideologija pobornika usmene povijesti dati što demokratičnije viđenje povijesti odozdo, misao vodilja onih koji istražuju povijest iz naizgled apovijesnih, apolitičkih i anticivilizacijskih niša, gdje se manifestira bezvremensko "sublimirano zlo", jest pokazati da je logika opravdavanja postojanja logora, karantena i azila ona ista koja motivira zgražanje nad postojanjem ovakvih neobjašnjivih crnih rupa u prosvjetiteljskom viđenju razvoja zapadne civilizacije — vrednovati određene postupke i ljude uskraćujući im attribute humanog i civiliziranog. Još uvijek pamtimo pokušaje UN birokrata da u ratu u Bosni i Hercegovini razlikuju "čisto" od "prljavog", "ublaženo" od "istinskog" etničkog čišćenja. Novija istraživanja fenomena logora i reformatorskih institucija, koje su do krajnjih konzekvenci razvili sociolog Zygmunt Bauman i filozof Giorgio Agamben, polaze od Benjaminove tvrdnje da logori ne predstavljaju "abnormalno stanje, već koncentriranu sliku svijeta kakav jest".

Stoga je najveća vrijednost Geigerove publikacije — u prvom redu zamišljene da bude dokumentarni i simbolični spomen brojnim stradalim i raseljenim članovima njemačke narodnosne zajednice u Hrvatskoj u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća (imena i drugi podaci o žrtvama iscrpno su dokumentirani u knjizi) — usvajanje metodoloških standarda i zadovoljavanje teorijskih očekivanja koja nude i istovrsni inozemni projekti. Među njima istaknuto mjesto zauzimaju istraživanja švedske i njemačke prakse eutanazije i izdvajanja

Radni logor Valpovo 1945.-1946., Dokumenti, prir. Vladimir Geiger, Njemačka narodnosna zajednica Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Osijek 1999., 443 str.